

Müxtəlif dillərdə mürəkkəb söz və söz birləşməsi problemi

Nərgiz Məmmədova
DİN-in Polis Akademiyası
AMEA, Nəsimi adına Dilçilik İnstitutunun doktorantı
e-mail: nergiz.mamedova.2019@bk.ru

Xülasə

Məqalədə mürəkkəb sözlər və söz birləşmələrindən bəhs edilir. Burada mürəkkəb söz və söz birləşmələrinin fərqli və oxşar cəhətləri izah edilir. Məqalədə törəmə mənə mürəkkəb sözlərdə bütövləşsə də, söz birləşməsində müstəqil mənə ifadə edən hər bir sözün öz semantikasını qoruyub saxladığı qeyd edilir.

Verilən nəzəri fikirlər misallarla geniş izah edilir. Məqalədə mürəkkəb sözlərin formalaşmasında əsaslar, söz birləşmələrində isə sözlər böyük rol oynadığı qeyd edilir. Beləki, bu cəhətinə görə mürəkkəb sözlər söz birləşmələrindən xaricən fərqlənir.

Alimlərin fikirlərinə əsasən mürəkkəb sözlər leksikologiyada, sərbəst söz birləşmələri sintaksisdə öyrənilir. Beləki, mürəkkəb sözlər leksik, sərbəst söz birləşmələri sintaktik vahid kimi qeyd olunur. Çoxlu sayda verilən misallar nəzəri fikirlərlə uzlaşır. Alimlərin mövzu ilə bağlı fikirləri məqalədə qarşıya qoyulan məqsədi daha da aydınlaşdırır.

Açar sözlər: mürəkkəb söz, söz birləşməsi, frazeoloji vahidlər, sintaktik əlaqə, sadə cümlə üzvü

Проблема сложных слов и словосочетаний в разных языках

Наргиз Мамедова

Резюме

В статье рассматриваются составные слова и словосочетания. Здесь объясняются разные и похожие аспекты составных слов и словосочетаний. Здесь объясняются разные и похожие аспекты составных слов и словосочетаний. В статье отмечается, что, хотя производное значение интегрировано в составные слова, каждое слово, которое выражает независимое значение в словосочетании, сохраняет свою собственную семантику. Теоретические идеи подробно поясняются примерами. В статье отмечается, что основы играют большую роль в

образовании сложных слов, а также слов в словосочетаниях. Таким образом, составные слова по внешнему виду отличаются от словосочетаний. По мнению ученых, сложные слова изучаются в лексикологии, а свободные словосочетания - в синтаксисе. Таким образом, составные слова помечаются как лексические, свободные словосочетания - как синтаксические единицы. Многочисленные примеры согласуются с теоретическими представлениями. Мнения ученых по этому поводу дополнительно проясняют цель статьи.

Ключевые слова: составное слово, словосочетание, фразеологизмы, синтаксическая связь, член простого предложения

The problem of compound words and word combinations in different languages

Nərgiz Məmmədova

Summary

The article deals with compound words and word combinations. Here are explained the different and similar aspects of compound words and word combinations. The article notes that although the derivative meaning is integrated into compound words, each word that expresses and independent meaning in a word combination retains its own semantics.

The theoretical ideas are explained in detail with examples. In the article is noted that the bases play a big role in the formation of compound words, and words in word combinations. Thus, in the respect compound words differ from word combinations in appearance.

According to scholars, complex words are studied in lexicology, and free word combinations in syntax. Thus, compound words are marked as lexical, free word combinations as syntactic units. In the article the theoretical ideas are explained with examples. All items of the article are affirmed by means of a rich scientific theoretical material reflecting many achievements of scientists linguists.

Key words: compound word, word combination, phraseological units, syntactic connection, member of the simple sentence

Aktuallıq. Dilin lüğət tərkibini təşkil edən sadə və mürəkkəb sözlər dilin yaranmasında və inkişafında mühim rol oynayır. Təkcə mürəkkəb sözlər deyil eyni zamanda söz birləşmələri də hər bir dildə əvəzsiz rola malikdir. Mürəkkəb sözlər və söz birləşmələri mənə və quruluş baxımından bir birinə çox yaxındır. Hətta bəzən onları ayırd etmək belə çox çətindir. Lakin, söz birləşmələri və mürəkkəb sözlər arasında oxşar cəhətlər olmaqla yanaşı fərqli cəhətlər də var.

Bu baxımdan, söz birləşmələrinin və mürəkkəb sözlərin müqayiləli şəkildə təhlil və araşdırılması mövzunu kifayət qədər aktual edir.

Annotasiya. Məqalədə mürəkkəb sözlər və söz birləşmələrinin oxşar və fərqli xüsusiyyətlərindən bəhs edilir. Onların müxtəlif üsullarla yaranmasından danışılır. Müxtəli təhlillər aparılaraq onların forma, quruluş, mənə və s. cəhətdən fərqlilikləri meydana çıxarılır.

Metod. Məqalədə müqayisə-təsvir, tutuşdurma metodu tətbiq olunmuşdur. Bunun üçün həm söz birləşmələrindən həm də mürəkkəb sözlərdən geniş nümunələr istifadə olunmuşdur.

Giriş. Mürəkkəb sözlər sadə və düzəltmə sözlər arasında əlaqə yaratmağa, onları bir vahidin tərkibində birləşməklə yeni mənə ifadə edən dil vahidinə çevirmək imkanı verir. Belə sözlərin tərkibində həm ancaq sadə sözlər, həm düzəltmə sözlər, həm də sadə və düzəltmə sözlər olur. Ona görə də mürəkkəb sözlər sadə və düzəltmə sözlərdən kəmiyyət baxımından fərqlənir.

Mürəkkəb sözlərdən bəhs edərkən M.Hüseynzadə qeyd edir ki, “mürəkkəb sözlər həm sadə, həm də düzəltmə sözlərdən fərqlənir. Mürəkkəb sözlər vasitəsilə ayrı-ayrı kəmiyyət və keyfiyyətlərdən yeni keyfiyyət yaradılır. Bununla da ayrı-ayrı məzmunlardan yeni məzmun əmələ gəlir” (1, s.9).

Məsələn, gözütox, dağətəyi, dalbadal və s. mürəkkəb sözlərin tərkibində iki müstəqil söz vardır və bunların hər biri ayrılıqda leksik mənə daşıyır. Sadə və düzəltmə sözlərdə isə bu xüsusiyyət olmadığından biz mürəkkəb sözləri kəmiyyət baxımından onlardan fərqləndiririk.

H.Suit apardığı tədqiqatların nəticəsinə əsaslanaraq “söz birləşməsi və mürəkkəb sözlərin biri digərinə keçərək xüsusiyyətlərini dəyişə bilər, daha doğrusu, söz birləşməsi mürəkkəb sözlərdən yarana bilməsin.” qeyd edir. (11, s.16-20)

Deməli, mürəkkəb sözlərdə müxtəlif mənələrə malik sözlərin birləşməsi və birlikdə bir mənə ifadə etməsi mühüm şərtidir. Elə bu cəhətinə görə belə sözləri söz birləşmələrindən həm fərqlənir, həm də oxşarlıq təşkil edir.

Mürəkkəb söz birləşmələri sərbəst və sabit söz birləşmələri ilə həm oxşarlıq təşkil edir, həm də ciddi şəkildə fərqlənir.

Mürəkkəb sözlərin sərbəst söz birləşmələri ilə oxşar cəhətləri haqqında Q.Kazımov qeyd edir ki, “söz birləşmələri ilə mürəkkəb sözlər arasında yaxınlıq daha çoxdur.

- həm söz birləşmələri, həm də mürəkkəb sözlər ən azı iki müstəqil sözün birləşməsi yolu ilə əmələ gəlir;

- söz birləşməsi və mürəkkəb sözlər eyni nitq hissəsindən formalaşır;
- söz birləşmələri və mürəkkəb sözlər eyni sintaktik əlaqələrlə formalaşır;
- və, nəhayət, hər ikisində söz sırası eyni olur” (2, s. 38)

N.Nəbiyeva qeyd edir ki, “Hər bir dilə xas olan mürəkkəb sözlərin, o cümlədən də mürəkkəb isimlərin, söz birləşməsinə münasibətində bir sıra

problemlər, həll edilməsi vacib görünən xeyli məsələlər vardır. Belə məsələlərdən biri də mürəkkəb sözlərin, eləcə də mürəkkəb isimlərin, meydana gəlməsi baxımdan söz birləşmələrinə münasibəti hesab edilə bilər.”

Müəllif müasir ingilis və Azərbaycan dillərində mürəkkəb söz və söz birləşmələri barədə aşağıdakıları qeyd edir:

1. bizdən öncə bəzi dilçilərin irəli sürdükleri bir tezisi-mürəkkəb sözlər, xüsusən də mürəkkəb isimlər hər bir dildə, o cümlədən də müasir ingilis və Azərbaycan dillərində əsasən söz birləşmələrindən əmələ gəlmişdir;

2. dillərdə mövcud olan söz birləşməsi və mürəkkəb söz arasında həm oxşar, həm də fərqli cəhətlər müşahidə edilməkdədir.”(9, s.-50)

Mürəkkəb sözlər və söz birləşmələri iki müstəqil leksik mənalı sözlərin birləşməsindən əmələ gəlməklə yeni mənalı ifadələr yaradır. Məsələn, sözdəyişdirici, çoxmənalı, dünyagörüşü və s. kimi mürəkkəb sözlər iki müstəqil mənalı sözün birləşməsindən yaranmışdır. Söz birləşmələri də ən azı iki müstəqil sözün birləşməsindən yaranır. Məsələn, oyun havası, yenilməz qəhrəman, gözəl dua və s.

Söz birləşmələri və mürəkkəb sözlərin eyni nitq hissəsindən yarandığı kimi müxtəlif nitq hissəsindən də yarana bilər. Buna əsasən mürəkkəb sözlərin komponentləri ilə bağlı aşağıdakı kimi bölgü verə bilərik:

1) tərkib hissələri isim olan mürəkkəb sözlər. Məsələn, qolbağ, qartopu, ördəkburun və s. Söz birləşmələrinin də tərəfləri eyni nitq hissəsi isim ola bilər. Məsələn, məktəb direktoru, qızıl saat, dəmir qapı və s. kimi söz birləşmələrinin hər iki tərəfi isimdir.

2) tərkib hissələri sifət olan mürəkkəb sözlər. Məsələn, hündürboylu, uzunsaçlı, şirindilli, düzbucaqlı və s. Söz birləşmələrinin də tərəfləri sifət ola bilər. Məsələn, gözəllərin gözəli, qarabuğdayı gözəl və s.

3) bir tərəfi sifət, digər tərəfi isim olan mürəkkəb sözlər. Məsələn, uzunboğaz, göydaş, sarısaç və s. Söz birləşmələrinin müəyyən bir qismi sifət və isimdən ibarət ola bilər. Məsələn, enli yol, yeni fikir, şəxsi fikir və s.

4) bir tərəfi sayla ifadə oluna bilən mürəkkəb sözlər. Məsələn, beşillik, üçbucaq və s. Söz birləşmələrinin bir qisminin də tərkib hissələri sayla ifadə oluna bilər. Məsələn, beşinci sinif, sonuncu görüş, axırıncı addım və s.

5) mürəkkəb sözlərin bir qismi feili sifətlə ifadə olunur. Məsələn, tozsoran, ağacdələn və s. Söz birləşmələrinin tərkib hissələri feili sifətlə ifadə oluna bilər. Məsələn, kitab oxuyan, məktub göndərən, quzu otaran və s.

Söz birləşmələri və mürəkkəb sözlər eyni sintaktik əlaqələr əsasında formalaşır. Mürəkkəb sözlərin müəyyən bir qismi yanaşma əlaqəsi əsasında formalaşır. Məsələn, xoşbəxt, qaragöz, videokamera və s.. Digər bir qismi uzlaşma əlaqəsi əsasında formalaşır.

Məsələn, boyunbağı, dəvəquşu və s.. Söz birləşmələrinin də tərkib hissələri yanaşma əlaqəsi özünü göstərə bilər. Məsələn, taxta qapı, təzə paltar, daş ev və s.

Söz birləşmələrinin də tərəfləri arasında uzlaşma əlaqəsi ola bilər. Məsələn, gül ətri, məktəb yolu, məktəb binası və s.

Mürəkkəb sözlər və söz birləşmələrində sözlərin sırası eyni olur. Məsələn, sülhsevər, qızılquş, boşqab, köhnəfikirli və s. kimi mürəkkəb sözlərin tərkib hissələrindəki sözlər bir-biri ilə sıx əlaqəlidir. Əgər həmin sözlərin tərkib hissələrindəki sözlərin yerini dəyişsək bu zaman həmin sözlərdən mürəkkəb söz yaratmaq olmaz. Dilimizdə sevərsülh, quşqızıl, qabboş və s. kimi mürəkkəb sözlər yoxdur. Eyni prinsip söz birləşmələrinə də aid edilə bilər.

Məsələn, kitab üzü, yaşıl çəmə, gözəl söhbət və s. kimi söz birləşmələrini üz kitab, çəmə yaşıl, söhbət gözəl şəklində verə bilərik. Fikrimizcə, buna səbəb həm mürəkkəb sözlərin, həm də söz birləşmələrinin tabelilik əlaqəsinə əsaslanaraq yaranması və bir sözün digər sözdən asılı olmasındadır.

L.Blumfeld qeyd edir: “Mürəkkəb sözlərdə üzvlərin sıralanması sabit ola bilər, lakin söz birləşmələrində sözlərin sıralanması sərbəstdir. Məsələn, bread-and-butter/bred-n-botr/ “üzünə yağ çəkilmiş çörək dilimləri” kimi mürəkkəb söz fraza ilə tutuşdurulduqda belə olacaq: she bought bread and butter “qadın yağ və çörək aldı” və ya she bought butter and bread “o, yağ və çörək aldı” və ya “o, çörək yağ aldı”. Bu qayda da özünü tam doğrultmur, çünki hər hansı bir sözlərdə də söz sırası sabit ola bilər: yuxarıda ingilis dilində nümunə göstərdiyimiz xüsusi sözlər: /bred-n-botr/. O, mürəkkəb söz kimi eyni söz sırasına və eyni mənaya malikdir. Söz sırasının tutuşdurulması daha etibarlı sayılır.”(7, s.221)

“Tamformalaşmış leksik vahidlər kimi mürəkkəb sözlər dilin lüğət tərkibinə daxildir. Bu baxımdan mürəkkəb sözlər sabit söz birləşmələri ilə eyniyyət təşkil edir. Sabit söz birləşmələri də (to pay attention to-fikir vermək, to take into consideration-nəzərə almaq) lüğət vahidləridir. Lakin sabit söz birləşməsi mürəkkəb sözlərdən fərqli olaraq ayrıformalaşan vahidlərdir. Mürəkkəb sözlər sabit və sərbəst söz birləşmələrindən fərqləndirən kriteriyalardan biri onların konkret-maddi vahidləri-substansiyalarıdır. Mürəkkəb sözlər ən azı iki kök-morfemdən ibarət olduğu halda, sabit söz birləşmələri ən azı iki sözdən ibarət olur.” (8, s.29)

Mürəkkəb sözlər və söz birləşmələrinin qeyd edilən oxşar cəhətləri ilə yanaşı bir-birindən fərqli cəhətləri də vardır:

1) Mürəkkəb sözlərlə söz birləşmələri bir-birindən fonetik baxımdan fərqlənir. Belə ki, “mürəkkəb söz, əsasən, bir vurğu altında, söz birləşmələrindəki sözlər isə ayrı-ayrı vurğularla deyilir. Məsələn, ağsaçlı’ – a’ğ saçlı’ və s.

Mürəkkəb söz, əsasən, bitişik və ya defislə, söz birləşmələrinin tərkibindəki sözlər isə ayrı yazılır” (3, s.298.).

Deməli, mürəkkəb sözlər vurğu və orfoqrafik baxımından bir-birindən fərqlənir.

2) Mürəkkəb sözlər dilin leksik vahidi, söz birləşmələri isə sintaktik vahiddir. Deməli, mürəkkəb sözlər leksik baxımından bir-birindən fərqlənir. Ona görə də mürəkkəb sözlər leksikologiyada, söz birləşmələri isə sintaksisdə öyrənilir. Mürəkkəb sözlərin leksik vahid kimi öyrənilməsində semantik amil mühüm rol oynayır.

Belə ki, mürəkkəb sözü əmələ gətirən komponentlər ayrılıqda müstəqil leksik məna ifadə etməsinə baxmayaraq onlar birləşib yeni söz yaradır və öz əvvəlki mənalarından uzaqlaşır. Belə sözlər vahid bir anlayışı ifadə etdiyindən ayrılıqda deyil, bütöv bir söz kimi qəbul edilir və sözün quruluşca növlərindən biri hesab olunur.

Məsələn, balqabaq, yeraltı, gözucu və s. kimi mürəkkəb sözlərin tərkib hissələri ayrılıqda müstəqil məna ifadə etmələrinə baxmayaraq birləşdikdə yeni mənalı söz əmələ gətirirlər.

Mürəkkəb sözlərin formalaşmasında formal və semantik amillər də mühüm rol oynayır ki, törəmə və əsas bazanın birləşməsindən semantik anlam daşıyan yeni söz yaranır. Mürəkkəb sözün söz düzəltmə strukturu formal-semantik bir törəmə baza və iki əsas (yaradıcı) bazadan ibarətdir” (10, s. 36).

Deməli, yaradıcı bazaların əsasında törəmə baza yaranır. Törəmə məna mürəkkəb sözlərdə bütövləşsə də, söz birləşmələrində müstəqil məna ifadə edən hər bir söz öz semantikasını qoruyub saxlayır.

Tərəflərin öz müstəqilliyini qoruyub saxlamasına görə söz birləşmələri mürəkkəb sözlərdən daha böyük yarusə sintaksisə daxil edilir. Məsələn, alma bağı, ürək ağrısı, əlindən almaq, ürəyi sıxılmaq və s. Bu cür birləşmələrinin hər birinin komponentləri öz müstəqil mənasını qoruyub saxlayır.

Mürəkkəb sözlər söz birləşmələrindən sintaktik vəzifələrinə görə də bir-birindən fərqlənir. “Söz birləşmələri ilə mürəkkəb sözlər arasında olan fərqi onların sintaktik vəzifəsi daha aydın göstərir. Söz birləşmələrinin tərəfləri əksəriyyətlə cümlənin müstəqil üzvləri olduğu halda, mürəkkəb sözlər bütünlüklə cümlənin bir üzvü olur” (5, s. 8).

Müasir Azərbaycan dilində yalnız birinci növ təyini söz birləşmələrinin tərəfləri ayrı-ayrılıqda sintaktik təhlil olunur.

Məsələn, sağlam düşüncə, ağıllı fikir, qəribə hadisə və s. kimi birinci növ təyini söz birləşmələrinin tərəfləri ayrı-ayrılıqda təhlil olunur. Burada sağlam, ağıllı, qəribə sözləri təyin, düşüncə, fikir, hadisə sözləri isə mübtədə vəzifəsində işlənilir.

Dilimizdə elə birinci növ təyini söz birləşmələri də vardır ki, onların tərkib hissələri ayrılıqda təhlil oluna bilmir.

Məsələn, yeni il, orta əsrlər, hər tərəf, hər il və s. tipli birinci növ təyini söz birləşmələri mürəkkəb sözlər kimi bütöv şəkildə cümlə üzvü olur. Birinci növ təyini söz birləşmələrindən fərqli olaraq ikinci və üçüncü növ təyini söz birləşmələri ayrılıqda sintaktik tədqiqata cəlb edilmir, birlikdə təhlil olunur və bir cümlə üzvü olur ki, bu baxımdan mürəkkəb sözlərə bənzəyir. Ancaq söz birləşmələri mürəkkəb cümlə üzvləri olduğu halda, mürəkkəb sözlər sadə cümlə üzvü hesab olunur.

Məsələn, O, qəlbində vətən həsrəti ilə yaşayırdı. Meşələrimizdə çoxlu ağcaqayın ağacları var idi. Bu cümlələrdə “vətən həsrəti” söz birləşməsi cümlənin mürəkkəb üzvü, ağcaqayın mürəkkəb sözü isə cümlənin sadə üzvü hesab olunur.

3) “Mürəkkəb söz əgər iki sözdən ibarətdirsə, daha onu üç sözlü, dörd sözlü etmək mümkün deyil, söz birləşməsinin tərkibindəki sözlərin sayını artırmaq olar” (3, s.297).

Məsələn, susəpən, özbaşnalıq, başısoyuq və s. kimi mürəkkəb sözlərin tərkib hissələrinə yeni söz əlavə etmək mümkün deyil. Ancaq, şəhərin küçələri, gənclərin arzusu, vətəni sevən, məktəbdən qayıdan və s. kimi ismi və feili birləşmələrin tərəfləri arasına kifayət qədər söz artırmaq mümkündür.

Məsələn, şəhərin geniş küçələri, gənclərin bitib-tükənməyən arzuları, vətəni canından çox sevən, məktəbdən indi qayıdan və s.

Qeyd edək ki, ismi birləşmələrdən yalnız 3-cü növ təyini söz birləşmələrinin tərəfləri arasına istənilən qədər söz artırmaqla, ancaq həm birinci, həm də ikinci növ təyini söz birləşmələrinin tərəfləri arasına mürəkkəb sözlər kimi yeni söz və ya sözlər artırmaq mümkün deyil.

4) söz birləşməsinin tərəfləri müstəqil sözlərdən ibarət olub ayrı yazıldığı üçün onun tərkib hissələrinə ayrılıqda sual verə bilərik. Mürəkkəb sözlərin tərkib hissələri birlikdə bir leksik məna ifadə etdiyi üçün onların hər biri ayrılıqda suala cavab vermir.

Məsələn, tez-tez, əvvəl-axır, çörəkotu və s. kimi mürəkkəb sözlərin komponentlərini ayırmaqla hər birinə müstəqil sintaktik sual verə bilmərik. Eyni fikirləri ikinci və üçüncü növ təyini söz birləşmələri, feili birləşmələr haqqında da demək mümkündür. Məsələn, səhərin təmiz havası, ananın həzin laylası, vətənin igid oğulları, azadlıq üçün canından keçənlər və s.

O. Musayev söz birləşmələrinin komponentlərinin sərbəst və ya qeyri-sərbəst olaraq iki yerə bölür. Yəni, ingilis dilində elə söz birləşmələri var ki, onların tərkibində aparıcı komponent olmur. Belə söz birləşmələrinin tərkibindəki sözlər bir-birindən asılı deyil, sərbəst olur. Məsələn, boys and girls, neither you nor me və s. Digər söz birləşmələrində isə sözlərin biri aparıcı, digərləri ona tabe vəziyyətdə olur. Məsələn, a country teacher, an interesting novel, some of the boys və s.(6,s.346)

“Mürəkkəb sözlərin sərbəst söz birləşmələri ilə də oxşar və fərqli cəhətləri vardır. Onlar arasında oxşar cəhətlər bunlardır:

1) həm mürəkkəb sözlər, həm də sabit söz birləşmələri ən azı iki sözün birləşməsindən yaranır;

2) mürəkkəb sözlərin və sabit birləşmələrinin tərkib hissələrini təşkil edən sözlər öz ilkin mənasını itirir və birlikdə bir suala cavab verir, bir cümlə üzvü vəzifəsində işlənir;

3) Hər ikisi leksikologiya öyrənilir və leksik vahid hesab olunur.

Sabit söz birləşmələrinin əsas xüsusiyyətləri onların tərkibindəki sözlərin öz leksik mənasını itirərək bütövlükdə bir məna ifadə edə bilməsi və məcazi məna kəsb etməsidir. Bu baxımdan çox zaman mürəkkəb sözlər və sabit söz birləşmələri bir-biri ilə qarışdırılır.

“Bəzi tədqiqatlarda tərkibindəki sözlər məcazi məna ifadə edən mürəkkəb sözlər də neologizm kimi təqdim olunur. Frazeoloji ifadələrdə olduğu kimi, onların da tərkib hissələrini təşkil edən sözlər öz müstəqil mənalarnı itirərək bütövlükdə bir məna ifadə edir: gözüqıpq, diribaş, qaraqabaq və s.

Lakin bu cür leksik vahidlər dilin izahlı lüğətində baş söz kimi bütün mənalarnı ilə əks olunduğuna görə, adətən, frazeologiya lüğətlərində yer alması məqsədəuyğun sayılmır” (4, s. 3).

Deməli, mürəkkəb sözlər və söz birləşmələri arasında oxşar cəhətlər, ilk növbədə, hər ikisində məcaziliyin olmasıdır, ancaq dilimizdə bütün mürəkkəb sözlər məcazi məna ifadə etmir. Frazeoloji birləşmələr isə məcazilik əsasında formalaşır və hər zaman semantik baxımdan məcazi məna kəsb edir. Məsələn, təkbətək, gəlimgli-gedimgli, axşamüstü və s. kimi mürəkkəb sözlər məcazi məna daşımır. Frazeoloji birləşmələrdə isə məcazi anlam ifadə etmək əsas göstərici hesab olunur. Məsələn, şər qarışmaq, dan yeri sökülmək, hirs təpəsinə vurmaq, cin atına minmək və s. Mürəkkəb sözlərlə sərbəst və sabit söz birləşmələrinin müqayisəsi onların həm oxşar, həm də fərqli cəhətlərini sistemləşdirməyə imkan verir. Mürəkkəb sözlər fonetik, semantik, linqvistik, sintaktik baxımdan sərbəst söz birləşmələrindən kəskin şəkildə fərqlənir.

Belə ki, mürəkkəb sözlər defislə və bitişik yazıla bildiyi halda sərbəst söz birləşmələrində belə hala rast gəlmək olmur. Mürəkkəb sözlərin semantikasi onları ayırmadan anlam verməyə imkan yaradır. Mürəkkəb sözlər leksikologiyada, sərbəst söz birləşmələri sintaksisdə öyrədilir. Buna görə də mürəkkəb sözlər leksik, sərbəst söz birləşmələri sintaktik vahiddir.

Nəticə. Mürəkkəb sözlər və söz birləşmələri arasında olan oxşar və fərqli cəhətləri təhlil etmək və aşkara çıxarmaq olduqca mühüm məsələdir. Həm söz birləşmələrinin həm də mürəkkəb sözlərin məcazi və həqiqi mənalığını, linqvistik, semantik, fonetik və s. baxımdan oxşar və fərqli xüsusiyyətlərini üzə çıxarmaq dilçilikdə çox əhəmiyyətli elmi nəticələrin əldə edilməsinə gətirib çıxarır.

ƏDƏBİYYAT

- 1) Hüseynzadə, M. Müasir Azərbaycan dili. III hissə. Morfologiya. / M. Hüseynzadə. – Bakı: Şərq-Qərb, – 2007. – 280 s.
- 2) Kazımov, Q. Müasir Azərbaycan dili. Sintaksis. / Q. Kazımov. – Bakı: Aspoliqraf LTD, – 2004. – 496 s.
- 3) Əhmədzadə İ. Ə., Hacıyev T. M., Şahbazova Z. Ə. Azərbaycan dili / red. – Bakı: Şərq-Qərb, – 2015. – 638 s.
- 4) Məhərrəmli, Q. Azərbaycan dilinin frazeologiya lüğəti / Q. Məhərrəmli, R. İsmayılov – Bakı: Altun kitab, - 2015. – 288 s.
- 5) Müasir Azərbaycan dilində söz birləşmələri / red. Z. Budaqova, H. Bayramov – Bakı: Azərbaycan SSR Elmlər Akademiyası Nəşriyyatı, - 1961. – 147 s.
- 6) Musayev O. İngilis dilinin qrammatikası / Qismət” nəşriyyatı, Bakı, – 2007, – 608s.
- 7) Blumfeld L. Dil. / AMEA, – Bakı, 2014, – 519s
- 8) Quliyev C. K. Mürəkkəb söz və onun strukturu (ingilis və Azərbaycan dillərinin materialları əsasında). / Elm və Təhsil”, – Bakı, 2011, – 196s.
- 9) Nəbiyeva N. Müasir ingilis və Azərbaycan dillərində mürəkkəb isimlər. / Bakı, – Şərq Qərb, – 2005, – 128s.
- 10) Низаметдинова Н. Н. Сложные слова в русском языке XI-XVII в. в. словообразовательная структура семантика, морфемика / Н. Н. Низаметдинова. – Москва: ИИУ МГОУ, – 2013. – 264с.
- 11) Sweet H. A new English Grammar: Logical and Historical. / Oxford: – The Clarendon Press, – 1900, – 225p